

مرکز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

بررسی تطبیقی عدل الهی در اندیشه معتزله اشاعره و امامیه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: محمد علی وزیری

استاد راهنما: جناب آقای ابوالفضل روحی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین محمد جعفری

اردیبهشت ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۴۷۳

تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اهداء

ثواب این اثر ناچیز را اگر مورد رضای خدای متعال قرار گرفته باشد هدیه می‌کنم.

اولاً: به ارواح پاک تمام انبیاء و ائمه معصومین علیهم السلام.
ثانیاً: به روح پر فتوح امام امت (رح) و تمام علماء گذشته شیعه و به تمام ارواح شهیدان از کربلا تا شهدای دفاع مقدس که با خون خودشان این درخت تنومند اسلام و انقلاب را سیراب نمودند و زمینه‌ای را فراهم نمودند تا ما با خیال راحت در این مملکت امام زمان (عج) و زیر سایه حکومت ولایت فقیه به تحصیل علوم دینی و به تهذیب نفس بپردازیم که حق بزرگی بر گردن تمام عالم اسلام بالاخص بر گردن جامع تشیع دارند. روحشان شاد و راهشان پر رهرو باد.

ثالثاً: به ارواح اساتید مرحومین در شهر مقدس قم آیه الله وجدانی فخر و آیه الله پایانی قدس سرهما و در شهر کرگیل کشمیر هند آقایان شیخ عبدالرحمن بیگو و شیخ محمد رحیم نجفی و حاجی عباس و دیگران غفر الله لهم و لنا.

رابعاً: به روح والدهی محترمه این حقیر که مرا با زحمات زیادی پرورش دادند که به فرموده خداوند متعال (حمله امه و کرها و وضعته و کرها و حمله و فصاله ثلاثون شهرا) رحمة الله علیها.

تقدیر و تشکر

بنده از مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و مسئولین محترم مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی بالاخص از مدیر مدرسه به خاطر فراهم نمودن زمینه‌ی رشد و تعالی طلاب در تدوین پایان نامه یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر می‌کنم بویژه از استاد محترم جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای ابوالفضل روحی (به عنوان استاد راهنما) و جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای جعفری (به عنوان استاد مشاور) دام عزهما به خاطر مساعدتهای زیادی که در تدوین پایان نامه به بنده نمودند، تقدیر و تشکر می‌کنم. و حق استادی بر گردن این جانب خیلی سنگینی می‌کند. همچنانکه امام علی علیه السلام می‌فرماید: من علمنی حرفا فقد صیرنی عبدا شامل این جانب می‌شود.

چکیده

پایان نامه‌ای که پیش رو دارید شامل کلیات و چهار فصل و در آخر نتیجه گیری شده است.

کلیات شامل طرح مسأله، اهمیت مسأله اهداف تحقیق، سؤالات تحقیق، فرضیه‌ها و روش تحقیق و پیشینه تحقیق و مشکلات تحقیق می‌باشد و کلید واژه‌ها یا واژه‌شناسی.

فصل اول: شامل تعریف عدل از نظر لغة و اصطلاح و تاریخچه پیدایش بحث عدل، نظریه کلامی دانشمندان اسلامی. الف) اشاعره ب) عدلیه که شامل امامیه و معتزله می‌شود.

فصل دوم: اقسام عدل الهی الف) عدل تکوینی، ب) عدل تشریحی، ج) عدل جزایی. دلایل عدل الهی: الف) دلیل عقلی ۱. ریشه ظلم سه چیز است. ۲. قبیح ظلم. ب) دلیل نقلی

۱. آیات قرآنی بر نفی هر نوع ظلمی از ساحت خدا

۲. روایات بر نفی هر نوع ظلمی از ساحت خدا

تقریر محل نزاع

۱. در مسأله حسن و قبیح عقلی

۲. اشاعره و عقیده صدور تمام معاصی و قبایح از بندگان

۳. اشاعره و عقیده به راضی نبودن انسانها به تمام قضای الهی زیرا او به کفر و

کارهای زشت، معاصی، ظلم و جمیع انواع فساد قضاوت می‌کند در مقابل امامیه می‌گویند: ما به قضای الهی راضی هستیم هر چه که باشد تلخ یا شیرین زیرا خدا جز به حق قضاوت نمی‌کند.

۴. اشاعره می‌گویند: افعال خدای متعال معلل به اغراض نیستند.

۵. از نظر اشاعره تکلیف ما لا یطاق جایز است با ذکر چهار دلیل از آیات قرآن

و پاسخ و نقد بر آن.

حل اشکال و حل مطلب در مورد اعتدال بین زنان که واجب است بر مردان رعایت آن. از ثمرات قول به حسن و قبح عقلی قبح به تکلیف به ما لا یطاق. عدل در روایات

آیاتی که خدا را به عدل توصیف نموده و از تمام انواع ظلم منزّه ساخته است. فصل سوم: نظریه اشاعره بر مردود دانستن مسأله حسن و قبح عقلی ولی امامیه و معتزله این قاعده را اثبات کرده‌اند چون این مسئله از مهمترین مسائل کلامی است. دلایل معتزله بر حسن و قبح عقلی که کلاً پنج دلیل است. سخنان بزرگان امامیه پیرامون مسأله حسن و قبح ادله چهارگانه اشاعره برانکار حسن و قبح عقلی و ابطال آن نظریه اشاعره در مورد افعال بندگان و دلایل وارد بر آنها دلایل امامیه بر ثبوت حسن و قبح عقلی.

اشاعره معتقدند: افعال خداوند معلل به اغراض نیست و در مقابل آنها اشاعره معتزله و امامیه می‌گویند خدای حکیم در افعال خود دارای غرض است حدود سه دلیل عقل بر این امر ذکر نمودند و چند دلیل نقلی ذکر نموده‌اند.

اشاعره قائل‌اند خداوند مرید طاعات و مرید معاصی‌اند. اشاعره حدود سه دلیل بر اثبات مدعای خود ذکر نمودند، معتزله و نظریه تفویض یا نظریه قاضی عبدالجبار و استاد ابو علی. جواب امامیه در مقابل آنها و در رد نظریه تفویض با سه دلیل اخبار بر نفی تفویض.

مذهب حق و قول امامیه که همان فرمایش امام صادق می‌باشد. لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین، سخن علامه طباطبائی و شیخ مفید درباره آن. خلاصه و نتیجه بحث اختیار.

فصل چهارم: قسمت اول شرور و عدل. اشکال مشترک در مورد عدل و حکمت پروردگار. اشکال دوم پاسخ اجمالی با تقسیم امور از نظر علامه طباطبائی بر پنج صورت، پاسخ تفصیلی بر شرور. سخنان شیخ طوسی درباره شرور و نکته جدید علامه طباطبائی. شرور معلول عالم طبیعت است شر اخلاقی، رابطه شرور با نظام

احسن وجود اعتباری و وجود حقیقی نظریه افلاطون و یونان قدیم (شر عدمی است) مطلبی از علامه حلی درباره بلیات و مصائبی که بر انسان نازل می‌شود اقسام بلیات و مصائب در آیات و روایات.

فصل چهارم و قسمت دوم: قاصران و مستضعفان یکی از مباحثی که در بحث عدل الهی مطرح می‌شود بحث مستضعفان و قاصران است. به این صورت که خداوند عادل و حکیم است و کسی را بدون سبب عقلانی مجازات نمی‌کند مستضعفان و قاصران چون از انجام تکلیف دین و اقامه شعائر دینی مانع داشتند لذا معذورند.

مانع به دو صورت خارجی و داخلی معنای مستضعف در لغة مراد از مستضعفین در آیه والمستضعفین من الرجال و النساء و الولدان، سوره نساء آیه ۹۷، مستضعف از نظر امام صادق و ابن عباس و شیخ قمی، آیه قرآن درباره مستضعفین. آیه دوم درباره مستضعفان حقیقی توضیح مطلب درباره مستضعفین تفسیر البرهان درباره مستضعف از آیه فوق.

نظریه ملا فیض کاشانی درباره مستضعف، نظریه ابوالفتح رازی درباره مستضعف، تفسیر اثنی عشریه و تفسیر احسن الحدیث درباره مستضعفین معنای مستضعف از نظر روایات روایات درباره مستضعفان.

فصل چهارم و قسمت سوم درباره شفاعت از منظر عدل الهی توضیح اشکال شفاعت در لغة، شفاعت در اصطلاح متکلمین آیات قرآن درباره شفاعت، تفاوت‌های شفاعت دنیوی و اخروی دلایل جواز شفاعت. الف) آیات بر اثبات شفاعت روایات نبوی درباره شفاعت پرسش و پاسخ پیرامون شفاعت بیان مفصل در بیان توسل جستن به شفیع.

نظریه وهابیان درباره شفاعت نظریه محمد بن عبدالوهاب در کتاب کشف الشبهات نقد دلایل وهابیان شفاعت سبب است از دو نظر. ۱. از نظر تکوین ۲. از نظر تشریح. روایات درباره شافعان و شفاعت.

فهرست مطالب

۱	کلیات
۲	بیان مسأله
۲	روش تحقیق
۳	پیشینه بحث
۳	فرضیه‌ها
۴	اهمیت موضوع
۴	واژه‌های کلیدی
۵	مفهوم لغوی و اصطلاحی عدالت
۶	تعریف جبر در لغت و اصطلاح
۶	تعریف اختیار در لغت و اختیار
۷	تعریف تفویض در لغت و اصطلاح
۷	معنای امر بین الامرین
۷	معنای ظلم
۸	تعریف قدرت در لغت و اصطلاح
۸	قدرت در اصطلاح
۸	دو تعریف رایج و مشهور میان فلاسفه و متکلمین
۹	روش بحث کلامی معتزله و اشاعره و امامیه
۱۰	روش بحث کلامی شیعه امامیه
۱۲	۴ فصل اول: تاریخ پیدایش بحث عدل
۱۳	تاریخ پیدایش بحث عدل
۱۶	جایگاه عدل الهی در کلام عدلیه و غیر عدلیه
۱۶	۱. عدلیه
۱۶	۲. اشاعره
۱۷	اهمیت اصل عدل در مبانی اسلامی
۱۸	عدل چیست؟

۱۸	موارد استعمال کلمه «عدل»
۱۸	۱. به معنای تساوی و نفی هرگونه تبعیض
۱۸	۲. عدالت بمعنای رعایت حقوق و رعایت استحقاقها
۱۹	۳. عدل در اصطلاح لغوی بین بعضی علماء
۱۹	۴. عدل در اصطلاح متکلمین
۲۰	فصل دوم: اقسام عدل الهی
۲۱	اقسام عدل الهی
۲۱	۱. عدل تکوینی
۲۲	۲. عدل تشریحی
۲۲	۳. عدل جزایی
۲۳	دلایل عدل الهی
۲۳	الف. دلیل عقلی
۲۴	ب: دلیل نقلی
۲۵	تقریر محل نزاع
۲۵	۱- در مسأله حسن و قبح عقلی
۲۶	۲- عقیده به صدور تمام معاصی و قبیح از بندگان
۲۶	۳- عقیده به راضی نبودن انسانها به تمام قضای الهی
۲۶	۴- افعال خداوند معلل به اغراض نیستند
۲۷	۵- عادت خدا بر عدم اظهار معجزه بدست دروغگویان
۲۷	۶- عقیده به جواز تکلیف به ما لا یطاق
۲۷	ادله اشاعره بر جواز تکلیف به ما لا یطاق
۲۷	دلیل اول
۲۹	دلیل دوم
۳۰	دلیل سوم
۳۱	دلیل چهارم
۳۵	از ثمرات قول به حسن و قبح عقلی قبح به تکلیف به ما لا یطاق می باشد
۳۷	عدل در روایات
۳۸	آیاتی که در آنها عدل مطرح شده است

۴۱	فصل سوم: نظریه اشاعره
۴۲	نظریه اشاعره و انکار حسن و قبح عقلی
۴۲	معتزله و امامیه بر ثبوت حسن و قبح عقلی
۴۲	قائلان به حسن و قبح عقلی
۴۳	دلایل معتزله بر حسن و قبح عقلی
۴۵	سخنان بزرگان امامیه پیرامون مسئله حسن و قبح
۴۵	الف) قول شیخ مفید
۴۶	ب: قول محقق طوسی
۴۶	معانی مختلف حسن و قبح
۴۷	ج) قول علامه حلی
۴۸	د) قول نصیرالدین طوسی
۵۰	ادله اشاعره بر انکار حسن و قبح عقلی
۵۰	دلیل اول
۵۰	بیان ملازمه
۵۱	دلیل دوم اشاعره
۵۲	دلیل سوم اشاعره
۵۳	دلیل چهارم اشاعره
۵۴	دلایل مثبتین حسن و قبح عقلی
۵۴	دلیل اول
۵۵	دلیل دوم
۶۰	دلیل سوم
۶۰	دلیل چهارم
۶۰	دلیل پنجم
۶۱	دلیل ششم
۶۱	۴ در افعال بندگان - نظریه اشاعره
۶۲	دلایل اشاعره بر نظریه مذهب خود
۶۲	دلیل اول
۶۲	دلیل دوم اشاعره
۶۳	دلیل سوم اشاعره
۶۳	دلیل چهارم اشاعره

۶۴ و اما جواب استدلالات آنها
۶۵ دلیل پنجم اشاعره
۶۷ دلیل ششم اشاعره بر خلق افعال بندگان
۶۹ جواب نقضی
۶۹ دلیل هفتم اشاعره بر خلق افعال بندگان
۷۰ دلیل هشتم اشاعره بر خلق افعال بندگان
۷۰ جواب
۷۰ دلیل نهم اشاعره بر خلق افعال بندگان
۷۱ جواب
۷۱ خلاصه دلیل اشاعره بر خلق افعال بندگان
۷۴ نظریه اشاعره
۷۴ دلیل اشاعره
۷۶ دلایل نقلی
۷۷ سخن زمخشری
۷۷ نظریه علامه طباطبائی
۷۸ اشاعره قائل به مرید بودن خدا در طاعات و معاصی
۷۸ دلایل اشاعره
۷۸ جواب
۸۰ دلیل سوم اشاعره
۸۰ جواب
۸۰ توضیح
۸۰ دلیل اول نقض
۸۱ نظریه‌ی دانشمندان عدلیه
۸۲ دلایل عدلیه
۸۴ معتزله و نظریه‌ی تفویض
۸۵ ادله معتزله بر تفویض
۸۹ اخبار بر نفی تفویض
۹۱ مذهب حق و قول امامیه
۹۲ دیدگاه شیخ مفید پیرامون تفویض
۹۲ نقد و بررسی نظریه و سخن شیخ مفید

۹۳ نقد و بررسی قول علامه و خواجه طوسی
۹۴ سخن علامه طباطبائی
۹۵ خلاصه و نتیجه بحث اختیار
۹۷ فصل چهارم: در بیان لوازم و توابع عدل الهی
۱۰۰ قسمت اول: شرور و عدل الهی
۱۰۰ ۱. اشکال اول مشترک بین عدل و حکمت
۱۰۱ اشکال دوم
۱۰۱ اشکال سوم
۱۰۱ پاسخ اجمالی
۱۰۲ امور خیر و شر از نظر علامه
۱۰۳ ۲. پاسخ تفصیلی بر شرور
۱۰۶ سخن شیخ طوسی (رح) در شرح اشارات
۱۰۶ چکیده سخن
۱۰۷ اقسام شر
۱۰۷ نظریه محقق طوسی در امور شر
۱۰۸ نظریه علامه
۱۰۹ شرور لازمه‌ی خیرات می‌باشند
۱۱۰ شرور معلول عالم طبیعت است
۱۱۱ شر اخلاقی
۱۱۱ رابطه شرور با نظام احسن
۱۱۲ وجود اعتباری و وجود حقیقی
۱۱۳ نظریه افلاطون و یونان قدیم (شر عدمی است)
۱۱۴ مقصود کسانی که می‌گویند شر عدمی است
۱۱۷ اقسام بلیات و مصائب
۱۱۹ دلیل
۱۱۹ الف) آیات قرآن
۱۱۹ ب) اخبار

۱۲۲.....	قسمت دوم: قاصران و مستضعفان
۱۲۳.....	آیه قرآن درباره مستضعفان
۱۲۴.....	آیه دوم درباره مستضعفان حقیقی
۱۲۴.....	مقصود از مستضعف
۱۲۵.....	توضیح مطلب درباره مستضعفین
۱۲۶.....	تفسیر البرهان
۱۲۷.....	تفسیر ملا فیض کاشانی
۱۲۸.....	تفسیر صافی
۱۲۸.....	تفسیر علی بن ابراهیم
۱۳۰.....	جلال الدین سیوطی
۱۳۱.....	تفسیر ابوالفتح رازی
۱۳۲.....	احکام القرآن
۱۳۲.....	تفسیر القرآن العظیم
۱۳۳.....	تفسیر اثنی عشری
۱۳۳.....	تفسیر روان جاوید
۱۳۴.....	تفسیر احسن الحدیث
۱۳۵.....	روایات درباره‌ی مستضعفان
۱۳۵.....	حدیث درباره مستضعفان
۱۳۶.....	استضعاف معنوی
۱۳۶.....	فضیلت مستضعف
۱۳۸.....	مستضعف بر دو گونه است
۱۴۰.....	قسمت سوم: شفاعت
۱۴۰.....	توضیح اشکال
۱۴۱.....	عواملی که قانون را ضعیف می‌کند
۱۴۱.....	شفاعت در لغت
۱۴۱.....	شفاعت در اصطلاح متکلمین
۱۴۴.....	آیات خداوند بر نظام معنوی گواهی می‌دهند
۱۴۵.....	تفاوت‌های شفاعت دنیوی و اخروی
۱۴۷.....	نظریه مذهب امامیه (شیعه) بر جواز شفاعت خواهی

۱۴۷	دلایل جواز شفاعت خواهی
۱۴۷	الف: آیات قرآنی در اثبات شفاعت
۱۵۰	شفاعت
۱۵۱	ب: روایات نبوی
۱۵۲	پرسش و پاسخ پیرامون شفاعت
۱۵۵	نظریه وهابیان درباره شفاعت
۱۵۶	نقد دلایل وهابیان
۱۵۸	شفاعت سبب است
۱۶۲	شفاعت به چه چیزی تعلق می‌گیرد؟
۱۶۲	شافعان در قیامت و در دنیا
۱۶۴	قسمت چهارم: مجازاتهای اخروی
۱۶۴	اشکال
۱۶۴	بیان اشکال
۱۶۵	مشترکات بین دنیا و جهان آخرت
۱۶۶	تفاوت‌های دو جهان
۱۶۶	۱. ثبات و تغییر
۱۶۶	۲. زندگی خالص و ناخالص
۱۶۷	۳. کشت و درو
۱۶۸	۴. سرنوشت اختصاصی و مشترک
۱۷۰	ارتباط دو جهان از حیث عمل و جزاء
۱۷۰	۱. رابطه کشت و محصول
۱۷۱	۲. ارتباط مصالح و ساختمان و بنا
۱۷۱	۳. رابطه آتش و چوب
۱۷۲	مجازات بر سه گونه است
۱۷۲	۱. مجازات قراردادی (تنبيه و عبرت)
۱۷۲	راهبانی که جرم و جنایت را می‌کاهد
۱۷۵	عذاب اخروی
۱۷۶	مجازات آخرت تجسم یافتن عمل است
۱۷۷	اعمال ما وجهی ملکی دارد

- ۱۷۷ معنی جزا چیست؟
- ۱۷۹ رابطه میان عمل و جزاء
- ۱۸۰ رابطه میان عمل و جزا
- ۱۸۲ مطابقت بودن جزا با اعمال
- ۱۸۳ عمل این رابطه را به نفس سرایت می‌دهد
- ۱۸۵ مناط استحقاق پاداش از خداوند متعال
- ۱۸۶ پاداش آخرت بهتر از پاداش دنیا است
- ۱۸۷ در عوض دو خصوصیت دارد
- ۱۹۱ چند سؤال درباره عوض
- ۱۹۲ مجازات بدکاران به اندازه عملشان می‌باشد
- ۱۹۳ عدالت خدا هیچ منافاتی با تفضل او ندارد
- ۱۹۳ قانون حق با عدالت هماهنگ حرکت می‌کند
- ۱۹۵ قسمت پنجم: عمل خیر از غیر مسلمان
- ۱۹۶ شبهاتی که در اذهان مردم اعم از جوانان و دانش‌جویان
- ۱۹۷ جنبه کلی بحث
- ۲۰۱ تفسیر الصافی
- ۲۰۲ عمل صالح بدون ایمان
- ۲۰۵ دلیل روشنفکرها
- ۲۰۵ ۱. دلیل عقلی
- ۲۰۶ ۲. دلیل نقلی
- ۲۰۸ دلایل کوتاه نظرها
- ۲۰۸ ۱. دلیل عقلی
- ۲۰۹ ۲. دلیل نقلی
- ۲۱۰ اخلاص شرط قبول اعمال می‌باشد
- ۲۱۰ حسن و قبح عملی و فاعلی
- ۲۱۲ تفاوت اصلی در میان قوانین الهی و قوانین بشری
- ۲۱۳ روایات درباره قبول اعمال با قید نیت
- ۲۱۳ آیه قرآنی درباره اعمال با نیت
- ۲۱۴ جان عمل اخلاص است

۲۱۴	آخرت وجهی ملکوتی دنیا است
۲۱۴	اصل مسلم در معارف اسلامی
۲۱۷	خلاصه
۲۳۳	فهرست منابع

کلیات

کلیات

بیان مسأله

مسأله عدل الهی هم از نظر فلسفی و کلامی از پیچیده‌ترین مسائل علمی و نظری است و هم از نظر عملی و اجتماعی دارای تأثیرات شگرف تاریخی و اجتماعی می‌باشد.

اما تأثیرات عملی و اجتماعی مسأله عدل الهی در تاریخ اسلام بسیار عمیق و تعیی کننده است اعتقاد به عدل الهی آن طور که قرآن کریم و پیشوایان معصوم علیهم السلام تعلیم می‌دهند دارای تأثیرات و ثمرات فوق العاده مثبت و سازنده است و در زندگی فردی و اجتماعی انسانها اثرات سازنده و مفیدی دارد از قبیل: ایجاد امید، و نشاط و توکل و تعبد و صبر و استقامت در برابر مشکلات می‌باشد.

البته با همه اینها مسأله عدل الهی بر اثر برداشت متکلمین اسلامی ثانیاً در اثر سوء استعدادهای سیاسی و حکومتی حاکمان جور که از این مسأله کردند اثرات مخرب و ناگوار تاریخی و اجتماعی در بر داشت بنده اکنون می‌خواهم عدل الهی را از منظر متکلمان اسلامی بیان کنم و با نقد صواب و حق را که همان نظر معصومین می‌باشد را اثبات و آن را نظریه مختار خود قرار دهم و آن همان راه وسط میانه لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین می‌باشد.

روش تحقیق

بدیهی است که روش علمی هر پژوهش باید مناسب با موضوع و داده‌های آن باشد لذا روش پژوهش تطبیقی، عقلی و نقلی می‌باشد.

روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای می‌باشد که از متون و منابع موجود و قابل دسترسی اعم از کتب، نشریات، مقالات که در رابطه با بحث تدوین گشته‌اند استفاده شده است.

پیشینه بحث

موضوع عدل الهی از پیچیده‌ترین مباحث الهیات و کلام اسلامی است که برای توده مردم و در هر طیفی مطرح می‌شود هر انسانی می‌خواهد بداند آیا زندگی از خود او است یا مجبور است آیا اختیار در کارهای انسان با عدل الهی سازگار است یا نه. چرا از میان صفات خداوند فقط عدل و توحید را جزء اصول دین شمرده است؟ و سؤالات دیگر سبب شده است علماء متکلمین درباره عدل الهی کتاب بنویسند و یا در لابلاي بحث و تحقیق اعتقادی‌شان از عدل الهی هم تحقیقی داشته باشند درباره موضوع بالا اگر چه کتابهای متعددی نوشته شده است لکن به نظر بنده بحث در عین اختصار درباره عدل الهی مرحوم شهید مطهری رحمه الله علیه نموده است که با معنویت و اخلاص خاصی که داشتند با بیانی شیوا و ساده در عین حال متین و مستدل بحث نموده‌اند که زمان از تولد مثل ایشان عقیم است و همچنین علما و اساتید دیگر حاضر هم در بحث عدل الهی مطالبی نوشته است اما به صورت مقارنه‌ای میان نظریات مختلف کتابی نوشته نشده است این حقیر کوشش نموده تا حدی درباره نظرات مختلف سه گروه بزرگ و قدیم کلامی (امامیه، اشاعره، معتزله) جمع‌آوری نموده و نظر هر کدام را نقد نموده و نظر صحیح و صواب را انتخاب نمایم.

فرضیه‌ها

۱. عدل تکوینی الهی و اراده ازلی خداوند باعث جبر در افعال انسان نیست.
۲. نه اختیار کامل و نه جبر محض وجود دارد بلکه بر اساس تعبیر معروف امر بین الامرین درست است.
۳. دیدگاه اشاعره مستلزم جبر است و عدل الهی را زیر سؤال می‌برد.
۴. دیدگاه اشاعره با حکمت و هدف خلقت خداوند مغایرت دارد.
۵. دیدگاه اشاعره کاربرد عقل را در انسان تعطیل می‌کند.
۶. دیدگاه تفویض گرایانه معتزله قدرت خدا را محدود می‌کند و ...
۷. دیدگاه تفویض توحید افعالی را زیر سؤال می‌برد و منجر به ثنویت می‌شود.